

GŁOS Z „PUSTEJ PRZESTRZENI”

O RECEPCJI DEBIUTU YAHYI HASSANA W DANII

SYLWIA IZABELA SCHAB

Adam Mickiewicz University in Poznań

ABSTRACT. The article attempts to analyze the reaction to the debut of the Danish poet of Palestinian descent Yahya Hassan (*Yahya Hassan. Digte*, 2013) among literary reviewers as well as in the Danish society. The impulse to write on this topic came after the nomination of Yahya Hassan for the Polish literary prize European Poet of Freedom 2016. The main aim is to explain the extraordinary fame as a writer and as a public person he gained already in the month of his literary debut (100.000 sold books in two months). The analyze will be focused on two fields of interest: the reception of the poetry itself and the writer's *personae*.

PRESSto.

1. „Y FACTOR”¹

Yahya Hassan wkroczył na duńską scenę literacką jako osiemnastolatek, a jego debiut w październiku 2013 roku wzbudził w Danii ogromne emocje. Poeta urodził się 19 maja 1995 roku w duńskim Aarhus, wychowywał się w imigranckim getcie Trillegården (dzielnica Aarhus), jako nastolatek dokonywał kradzieży i rozbojów, w związku z czym umieszczany był w ośrodkach resocjalizacyjnych. W jednym z nich zaczął pisać wiersze, które stały się literacką i pozaliteracką sensacją (literaccy recenzenci największych duńskich gazet – *Jyllands-Posten*, *Politiken*, *Ekstra Bladet* – przyznali zbiorowi 5 z 6 możliwych gwiazdek; zbiór osiągnął niespotykany nakład 100.000 egzemplarzy w dwa miesiące od debiutu; wywołał także gwałtowne reakcje środowisk muzułmańskich). Hassan stał się „osobą, o której w tym roku mówi się najczęściej i nowym mesjaszem literatury

¹ Bukdahl, 2014.

duńskiej”² (Brovall, 2013). W roku debiutu Hassan został przyjęty do prestiżowej kopenhaskiej Szkoły Pisarzy (*Forfatterskolen*), gdzie nadal studiuje. W roku 2015 kandydował w wyborach parlamentarnych (najpierw z ramienia Partii Narodowej [*Nationalpartiet*]³, potem jako kandydat niezależny, nie zdobywając jednak mandatu.

Debiutancki zbiór wierszy duńskiego poety o palestyńskich korzeniach (*Yahya Hassan. Digte*, [Yahya Hassan. Wiersze], 2013), wydany nakładem największego duńskiego wydawnictwa (Gyldendal), dyskutowany był zarówno jako zjawisko literackie, jak i społeczne – głos „Innego”, który spogląda na własną rodzinę jako przedstawiciele mniejszości (etnicznej i kulturowej) żyjącej na marginesie duńskiego społeczeństwa. Szeroka recepcja tej „poezji buntu”⁴ przywołuje co najmniej kilka dyskursów obecnych w duńskim życiu literackim i społecznym. Wydobywa z cienia dotąd marginalnie przez literaturoznawców traktowane zjawisko duńskiej literatury imigracyjnej, co szczególnie cenne dla perspektywy literaturoznawczej. Zwraca uwagę na kwestię (nieudanej) integracji w społeczeństwie duńskim (rodzina, w której na porządku dziennym jest przemoc, i która w sensie kulturowym nie pragnie się stać częścią duńskiego społeczeństwa), ale także odwołuje się, moim zdaniem, do nowych form rasizmu kulturowego, w tym do internalizacji rasizmu, ukazując przykład Fanonowskiej „czarnej twarzy, białej maski” (por. Rasmussen, 2005).

Celem niniejszego artykułu jest prześledzenie recepcji debiutu Yahyi Hassana w Danii na podstawie recenzji i artykułów prasowych opublikowanych w największych duńskich dziennikach (*Information, Politiken, Berlingske, Weekendavisen, Kristeligt Dagblad*) oraz na portalach tematycznych (autorami są duńscy literaturoznawcy, pisarze i dziennikarze). Analiza będzie dotyczyła dwóch obszarów: literackiego/literaturoznawczego (walory estetyczne; kontekst literatury imigracyjnej uaktualniony przez omawiany zbiór poetycki) i socjologicznego – odsyłającego do kontekstów społeczno-politycznych, a także kulturowo-religijnych (w tym: do dyskusji o miejscu imigrantów w społeczeństwie duńskim, do problemów integracji i rasizmu). Szczególną okolicznością przemawiającą za przedyskutowaniem fenomenu „Y Factor” stanowi nominacja do gdańskiej nagrody Europejski Poeta Wolności 2016, którą uzyskał zbiór *Yahya Hassan. Digte*.

² „årets mest debatterede person og dansk litteraturs nye messias”. Wszystkie cytaty zostały przetłumaczone na język polski przez autorkę artykułu.

³ Partia utworzona w 2014 r. przez trzech duńsko-pakistańskich braci Aamera, Asifa i Kashifa Hamadów – w reakcji na coraz bardziej prawicową politykę wobec imigrantów.

⁴ Patrz wspomniany wyżej, niespotykane wysoki nakład; tłumaczenia na języki obce, m.in. angielski, niemiecki i – w przygotowaniu – na język polski (tłum. Bogusława Sochańska); nagrody: m.in. *Årets Debutantpris* [Doroczna Nagroda dla Debiutanta] na największych duńskich targach książki *BogForum 2013*, nominacja do nagrody Europejski Poeta Wolności 2016.

2. YAHYA HASSAN JAKO POETA/ JAKO POETA (I-)MIGRACYJNY

Literatura imigracyjna w kontekście duńskim (w odróżnieniu do Szwecji czy Norwegii) nie jest zjawiskiem ani dobrze rozwiniętym, ani – tym bardziej – dobrze rozpoznanym⁵. Pionierskie opracowanie tego zagadnienia ukazało się w roku debiutu Hassana – 2013 r. pod redakcją Sørena Franka i Mehmeda Ūmita Necefa (*Indvandrerens i dansk film og litteratur* [Imigrant w duńskim filmie i literaturze]). Samo pojęcie *indvandrerlitteratur* nie znalazło dotąd szerszego zastosowania w duńskim obiegu literaturoznawczym w odniesieniu do literatury duńskiej, nie stanowi ono np. kategorii uwzględnianej w opracowaniach historii tej literatury. Redaktorzy wspomnianego tomu krytycznie odnoszą się zresztą do samego określenia „literatura imigracyjna” (*indvandrerlitteratur*) (por. Frank, 2013:125), ponieważ, jak argumentują, oznaczone taką etykietką utwory czytane są najczęściej nie jako sztuka, ale jako głos w debacie społecznej. Søren Frank proponuje użycie pojemniejszego terminu „literatura migracyjna” (*migrationslitteratur*) (Frank, 2013:125ff.)⁶, czyli taka, która wyraża rozdarcie jednostki wobec różnic kulturowych, napisana jest „płynnym” językiem i ujęta w „płynną” formę (Frank, 2013:105). Z kolei przyczyn ilościowego ograniczenia przykładów dzieł literackich napisanych przez imigrantów w Danii badacz upatruje w pięciu głównych czynnikach (ibidem:113ff.): (1) w nieznacznej liczbie kolonii, (2) w języku duńskim, który według niego stanowi barierę dla imigrantów (jest to zresztą jeden z argumentów wydawnictw duńskich, które zbyt niskim poziomem językowym tłumaczą niewydawanie dzieł imigrantów), (3) międzynarodowej sławie Danii jako kraju zamkniętego, ksenofobicznego i o restrykcyjnym prawie imigracyjnym, (4) (niskiej) jakości literackiej przedstawianych do publikacji utworów (to główny argument duńskich wydawców) oraz (5) wielkości duńskiego rynku wydawniczego (oraz w jego

⁵ W zbiorze *Litteraturens gränsländ. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv* [Pobrzeża literatury. Literatura imigracyjna i mniejszościowa w perspektywie nordyckiej], 2002, pod redakcją Satu Gröndahl, duńska literatura imigracyjna nie została nawet wspomniana. Charakterystyczna jest też diagnoza duńskiej badaczki Anity Nell Bech Albertsen (2013:198): „Biorąc pod uwagę to, jak wiele miejsca w duńskich mediach w ostatnim dziesięcioleciu zajmują tematy dotyczące mniejszości i treści imigranckie, dziwi, że – w porównaniu do naszych sąsiadów – brak nam eminentnych autorów o zapleczu imigranckim, którym się powiodło, i że nadal czekamy na właściwy przełom dla literatury imigracyjnej.” [I betragtning af, hvor meget etniske minoriteter og indvandrerestoffet har fyldt i det danske medielandskab det sidste tiår, er det underligt, at vi – sammenlignet med vore nabolande – ikke har nogen markante succesforfattere med indvandrerbaggrund og stadig har et egentligt gennembrud for indvandrerelitteraturen til gode.].

⁶ Inne pojęcia: *migrantlitteratur* [literatura migrantów], *eksillitteratur* [literatura uchodźstwa], *diasporisk litteratur* [literatura diasporyczna], *indvandrerlitteratur* [literatura imigrantów] – odwołują się wg Franka do biografii autora oraz implikują zakres tematyczny (Frank, 2013:126).

„tematycznym i formalnym konserwatyzmie jak również nieufności wobec eksperymentów i nowych rozwiązań”, *ibidem*:114f.). W duńskich dziełach literackich występują co prawda (i zawsze występowały – patrz literatura tematyzująca kwestie dotyczące mniejszości żydowskiej, m.in. Henryk Hertz, Meir Aaron Goldschmidt, Henri Nathansen) postaci imigrantów – są oni jednak ukazywani na marginesie, jako postaci poboczne, w funkcji „lokalnej egzotyki” (por. Hauge, 2013:12ff.). Duński literaturoznawca Hans Hauge wskazuje na trzy topoty widoczne w literaturze odnoszącej się do imigrantów: językowy, nieszczęśliwej miłości i dotyczący jedzenia (*ibidem*:37). Szczególnie interesujący jest ten pierwszy trop – jak wskazuje Hauge (*ibidem*:38), specyficzna warstwa językowa „imigranckich” utworów (jej „płynność”, hybrydyczność, przekraczanie norm językowych) stanowi znak odmienności, dystansu, wyjątkowej pozycji na styku kultur – w „strefie kontaktu” (Pratt, 2011:26ff.); „Język tworzy tożsamość etniczną i jest sprzeciwem wobec asymilacji.”⁷ (Hauge, 2013:38). Hauge podsumowuje swoje rozważania stwierdzeniem, że obraz imigranta w literaturze duńskiej pozostaje stereotypowy, a imigrant jawi się jako synonim muzułmanina należącego do społecznych nizin (*ibidem*, 38f.).

Dyskusja wokół zbioru *Yahya Hassan. Digte*. uaktualniła słynny (charakterystyczny dla tzw. przełomu nowoczesnego) postulat Geora Brandesa o poddawaniu – przez literaturę – pod dyskusję problemów społecznych (*at sætte problemerne under debat*). Tym samym omawiany tomik wierszy wpisał się w nadal produktywny paradygmat literacki i literaturoznawczy oraz w ukształtowany przezeń horyzont oczekiwań czytelnicznych, co wzmocniło jego recepcję. Głos to o tyle silniejszy, że pochodzi z miejsca dotąd „niemego”, a w każdym razie tak postrzeganego (a dokładniej ujmując – pomijanego) w historii duńskiej literatury (literackiej „niemocie” imigrantów i ich potomków przeczą jednak coraz liczniejsze przykłady twórców o innym niż duńskie pochodzeniu etnicznym, patrz Frank, Neced, 2013). Zbiór wierszy Hassana stanowił ponadto wymarzoną odpowiedź na „polowanie mediów i wydawnictw na pisarzy imigracyjnych” (Frank, 2013:120). Mimo że sam poeta odżegnuje się od etykiety autora imigracyjnego (podkreślając, że urodził się w Danii, patrz Giebner, 2013), właśnie w takim kontekście umieszczany jest jego debiut. Idąc tropem kategorii przedstawionych przez Hansa Hertela i Sørensa Franka (patrz powyżej), można wskazać elementy, które takie zaszeregowanie uzasadniają, jak np. hybrydyczny język wierszy, ich „płynna” forma (recenzenci zwracają szczególną uwagę na innowacyjność języka i formy, patrz Rösing, 2013; Raahauge, 2013), tematyka imigrancka, kulturowa hybrydyczność autora czy jego płynna tożsamość (patrz Lyngsø, 2013a). Hassan reprodukuje negatywne wyobrażenia o imigrantach, do-

⁷„Sproget skaber etnisk identitet og er en modstand mod assimilation.”

minujące w publicznym dyskursie, takie jak obraz imigranta żerującego na duńskim systemie państwa dobrobytu (por. Albertsen, 2013:210), niestosującego się do duńskich norm etycznych i obyczajowych. Utwierdza też i wzmacnia obraz imigranta jako muzułmanina. W sensie dyskursywnym debiut Hassana nie daje się zatem opisać jako przełomowy, wpisując się raczej w jego główny nurt i stanowiąc potwierdzenie tezy o cytacyjnej naturze dyskursu. Postulowane przez recenzentów nowatorstwo Hassana wynika z innych aspektów – w pierwszym rzędzie estetycznych, ale także ponieważ jest wyraźnie słyszalnym głosem pochodzącym z „pustego miejsca”⁸ – z nieoczekiwanego zakątka, zapisującym nieznaną przestrzeń na literackiej mapie Danii (Hauge za Raahauge, 2013). Głosem, który dotarł do wszystkich Duńczyków (mam na myśli raczej medialny rozgłos niż znajomość utworów Hassana). Ponadto debiut Hassana jest odczytywany jako znak przełomu, ponieważ nie tylko realizuje marketingowy (z punktu widzenia rynku wydawniczego) ideał autobiograficzności (por. Albertsen, 2013:201), ale również w sposób wyraźny usuwa „kainową etykietkę podrzędności” (ibidem) z literatury imigracyjnej – wyróżniając się wysokimi wartościami estetycznymi.

Literacki recenzent dziennika *Information* – Tue Andersen Nexø (2013) – wieszczy tomikowi Hassana pewne miejsce w historii literatury duńskiej, swoją diagnozę argumentując jakością literacką omawianych wierszy (choć ma wobec niej i pewne zastrzeżenia, oceniając je jako niedopracowane) i opierając ją na jego pokrewieństwie z twórczością awangardowych poetów: Rudolfa Broby-Johansena (1900-1987) (patrz jego skandalizujący tomik *Blod* [Krew] z 1922 r.) i Michaela Strunge (1958-1986). Allan Sortkær i Niels Lyngsø podkreślają inspirację płynącą z prozy Karla Ove Knausgård⁹ (przyznaje się do niej zresztą otwarcie sam autor, który w wywiadach mówi o tym, jak „Knausgård pokazał [mu], że można pisać o swoim ojcu” (Krasnik, 2013)). Duńscy recenzenci czytają wiersze Hassana jako swoistą literaturę dokumentu osobistego, autofikcję, spokrewnioną z literaturą kobiecą lat 70., rozpiętą między referencjalnością a poetyckością, między tym co prywatne, a tym co publiczne (patrz Sortkær, 2013) i umieszczają je w tradycji realistycznej. Siła oddziaływania wierszy Hassana ma według profesora Petera Steina Larsena (2013) leżeć w „trzeźwym i pozbawionym iluzji sposobie, w jaki ukazuje często straszliwe i okrutne scenariusze, który się rozgrywały”¹⁰. Recenzenci podkreślają jego sztukę literacką, której „nie można zredukować

⁸ Chodzi o „pustą przestrzeń” (*tomrum*) między dwiema kulturami – w tym wypadku między kulturą duńską a kulturą, z której wywodzi się autor (Aidt, 2007:8).

⁹ Mowa o 6-tomowej autofikcyjnej powieści *Moja walka*, 2009-2011 (trzy pierwsze tomy ukazały się już w języku polskim, w przekładzie Iwony Zimnickiej, 2014, 2015).

¹⁰ „(...) den nøgterne og illusionsløse måde, hvorpå han skildrer de ofte frygtelige og grusomme scenarier, som udspiller sig.”

do wkładu w debatę” (Rösing, 2013). Jednym z istotniejszych elementów kunsztu poetyckiego Hassana ma być język: „(...) język duński jest tak smagany, że potrafi coś, o czym nie wiedzieliśmy, że potrafi”¹¹, pisze w swojej recenzji literaturoznawczynie Lilian Munk Rösing (2013). Wtórjuje jej badacz literatury Tue Andersen Nexø, stawiając tezę, że „[t]en talent leży w głosie i rytmie, w eksplozywnych grach słownych i konsekwentnym nieprzejednaniu”¹². Recenzenci podkreślają, że autor odkrywa i umiejętnie wykorzystuje poetycki potencjał imigranckiego slangu (tzw. *perkerdansk*) (por. Rösing, 2013).

Pisząc autobiograficznie, „osobiście”, Hassan dotyka jednocześnie wielkich, uniwersalnych tematów literatury, takich jak figura ojca, bunt wobec autorytetów (ojca, religii, Boga), przemiana, proces stawiania się czy wreszcie tożsamość – tożsamość w rozumieniu postmodernistycznym, czyli jako kategoria płynna. Duński pisarz i redaktor pisma poetyckiego *Den Blå Port* Niels Lyngsø (2013a) podkreśla kompleksowość i wielogłosowość poezji Hassana, jej wewnętrzną sprzeczność – rodzaj rozdarcia identyfikacyjnego, a także zwraca uwagę na stawianie w niej pytania o istotę tożsamości. Sprzeciwia się tym samym odczytywaniu redukcjonistycznemu, czyli traktowaniu utworów Hassana jedynie jako głosu w debacie publicznej.

3. YAHYA HASSAN W DEBACIE PUBLICZNEJ

Szum medialny wokół Yahyi Hassana rozpoczął się jeszcze przed premierą zbioru wierszy – zapoczątkował go wywiad z autorem zatytułowany „Jeg er fucking vred på mine forældres generation” (5.10.2013) [„Jestem cholernie wściekły na pokolenie moich rodziców”], który był najczęściej czytany i udostępniany artykułem w historii dziennika *Politiken* (Brovall, 2013). Rozmowa przeprowadzona przez dziennikarza i pisarza Tareka Omara¹³ dotyczyła aspektów pozaestetycznych: wychowawczego sieroctwa, kryminalizacji, nadużywania pomocy socjalnej, buntu wobec pokolenia rodziców – pierwszej generacji muzułmańskich imigrantów w Danii, co ukierunkowało recepcję zbioru, który ukazał się 12 dni później (17 października). Po udziale w programie telewizyjnym *Deadline* rozgłos wokół autora nabrał dalszego rozpędu¹⁴. Wiersze Hassana odczytywane były przede wszystkim

¹¹ „(...) det danske sprog bliver pint til at kunne noget, vi ikke vidste, det kunne.”

¹² „Det talent ligger i stemmen og rytmen, i eksplosive ordspil og en konsekvent uforsonlighed.”

¹³ Tarek Omar jest autorem zbioru opowiadań *MuhamEDANEREN* (2011), krytycznego wobec muzułmańskich imigrantów w Danii. Jako dziennikarz najczęściej podejmuje tematy związane z mniejszościami etnicznymi.

¹⁴ Wówczas również poeta zaczął otrzymywać wiadomości z pogrózkami (również z groźbami śmierci), po czym policja objęła go ochroną, a spotkania z jego udziałem (np. w imigranckiej dzielnicy Vollsmose) stały się wydarzeniami zwiększonego ryzyka.

w kontekście politycznym i społecznym (por. Llambías, 2013), co wynika z ich wymiaru tematycznego. Utwory umieszczone w porządku chronologicznym opowiadają o dzieciństwie naznaczonym brutalnością ojca i pasywnością matki, o dorastaniu pełnym przemocy, kradzieży, narkotyków, rozbojów i pobytów w ośrodkach resocjalizacyjnych, o obłudnym praktykowaniu islamu i wyłudzeniu świadczeń socjalnych przez muzułmańskich imigrantów, i wreszcie w finalnym utworze (LANGDIGT [DŁUGI WIERSZ]¹⁵) – „wyjściu na prostą” i przyjęciu zbioru do publikacji. Ze względu na treść czytane są jako „rodzaj powieści rozwojowej w strofach” (Lyngsø, 2013a) i jako „świadcstwo dorastania w muzułmańskiej klasie niższej, podleganiu przemocy i zaniedbania ze strony pokolenia rodziców, które się poddało”¹⁶ (Myong, 2014). Recepcja tomiku Hassana bardzo szybko przeniosła się do wymiaru polityczno-kulturowego. Ugrupowania z prawej strony sceny politycznej (jak np. *Dansk Folkeparti* [Duńska Partia Ludowa]) odczytały go jako autokrytykę środowiska muzułmańskiego, potępienie nieudanej polityki imigracyjnej państwa duńskiego, potępienie islamu i – stereotypowo postrzeganej – „wschodniej kultury przemocy”. Islamski Związek Wyznaniowy [*Islamisk Trossamfund*] zdiagnozował, że autor jest zagubionym człowiekiem potrzebującym pomocy, a jego wiersze nie dotyczą islamu. Środowiska kulturowo-radykalne widzą w Hassanie świetlany przykład osoby przełamującej schemat, która wyzwoliła się z okowów tradycji i sztywnych norm kulturowo-obyczajowych i spojrzała krytycznie na niesione przez nie ograniczenia (patrz Lyngsø, 2013a)¹⁷. Walory pozaestetyczne stały się jednym z centralnych elementów oceny wierszy Hassana. Recenzenci podkreślają, że dają one unikatowy wgląd w środowisko imigranckie (por. Maach, 2013). Recepcja „oderwała się” zatem od samych utworów, które – wykorzystywane instrumentalnie i bezrefleksyjnie – stały się argumentami we własnej sprawie oponentów. Społeczny odbiór tomiku Niels Lyngsø (2013a) podsumowuje następująco: „Każdy opowiada, krótko mówiąc, te historie, które chce opowiadać, a nikt nie przeczytał książki”.

Recepcja debiutanckiego tomiku Hassana zyskała nowe oblicze po opublikowaniu przez szwedzką poetkę irańskiego pochodzenia – Athenę Farrokhzad – recenzji w szwedzkim dzienniku *Aftonbladet* (22.01.2014).

¹⁵ Wszystkie tytuły i teksty w zbiorze zapisane są wersalikami, co w języku internetowym oznacza podniesienie głosu/krzyk.

¹⁶ „(...) et vidnesbyrd om at vokse op i den muslimske underklasse og være underlagt vold og svigt fra forældregeneration, der har givet op.”

¹⁷ Mówiąc o tradycji kulturowo-radykalnej, nawiązując do prądu ideologicznego zwanego radykalizmem kulturowym [*kulturradikalisme*], którego nadrzędnym ideałem było/jest szeroko rozumiane wyzwolenie: od utartych schematów myślenia, obłudy, kliszy, spętania sztywnymi normami społecznymi. (patrz Bredsdorff, 1955 – kronika w dzienniku *Politiken*, w której Bredsdorff zawarł klasyczną już dziś definicję radykalizmu kulturowego). Tradycja ta ma korzenie oświeceniowe, na gruncie duńskim wywodzona jest od myśli przyświecającej tzw. przelomowi nowoczesnemu (II poł. XIXw.). Organem prasowym wyrosłym z XIX-wiecznego ducha kulturowo-radykalnego jest wychodzący do dziś dziennik *Politiken*.

Autorka, nie ujmując recenzowanym wierszom wartości estetycznych, wchodzi w polemikę z etycznym aspektem publikacji uderzającej we własne środowisko mniejszościowe poety. Swoją krytyką Szwedka wywołała w Danii tzw. „debatę białości” [*hvidhedsdebat*], w którą włączyło się wielu znaczących w duńskim środowisku literackim pisarzy i redaktorów, m.in. Lars Bukdahl, Robert Zola Christensen, Thomas Boberg i Simon Pasternak. „[Z]areagowali – diagnozują Elizabeth Friis (2015) – na krytykę ich „martwych punktów, które były związane z ich uprzywilejowanym statusem jako białych mężczyzn”¹⁸ – Friis wskazuje na sytuację, w której przedstawiciele (białej) większości lepiej „wiedzą”, co jest dobre dla mniejszości, czego ona potrzebuje, by się „wyzwolić” w sensie cywilizacyjnym. Farrokhzad stawia pytanie o kontekst polityczno-społeczny, którego nie sposób pominąć w odczytywaniu dzieła literackiego, podnosi kwestię odpowiedzialności twórcy za efekty własnych dokonań artystycznych (Farrokhzad, 2014; patrz także Myong, 2014). Odnosi się też do nowych odmian rasizmu – w formie, którą za Kim Su Rasmussenem (2004) określić można jako „rasizm kulturowy”. Jednym z jego oblicz jest internalizacja rasistowskich poglądów białej większości przez mniejszości. W tym ujęciu „wściekłość” i gniew Hassana wyrażane w wierszach uderzają rykoszetem nie tylko w innych przedstawicieli mniejszości muzułmańskiej w Danii (powielając dominujący ogląd ze strony większości i związane z nim stereotypy, dotyczące m.in. nieuczciwości, przemocy, obłudy, nieszanowania duńskich wartości kulturowych, fanatyzmu religijnego, kryminalizacji), ale i w niego samego jako w osobę o trudnym do pogodzenia rozdarciu tożsamościowym. Wspomniani duńscy uczestnicy „debaty białości” bronili prawa Hassana do występowania przeciw własnym szeregom, w imię ideału wolności jednostki i wolności słowa, nie uwzględniając ceny, jaką być może mniejszości będą musiały zapłacić za naruszenie kruchego balansu, wtłaczając je na odwieczną ścieżkę dyskursu eurocentrycznego (m.in. dyskursywny obraz Innych jako dzieci, którym trzeba „pomóc”). Gwałtowną reakcją na recenzję szwedzkiej pisarki duńska badaczka problemów mniejszości Lene Myong (2014) – nie bez ironicznego dystansu – podsumowuje następująco:

To w ten sposób tekst Farrokhzad uderza w centralny punkt białego, duńskiego samorozpoznania. Mianowicie w to, że my mniejszości oczywiście i bez skrupułów powinniśmy dawać świadectwo o naszych przeżyciach związanych z przemocą i zniewoleniem w ramach „własnych szeregów” – ponieważ duńskie społeczeństwo oczywiście jest gotowe do okazania empatii i tolerancji, a może i wygłoszenia mowy gratulacyjnej w Gyldendalu, jeśli tylko mamy wystarczająco dużo talentu.¹⁹

¹⁸ „(...) reagerede imod at blive kritiseret for at have blinde punkter, der var forbundet med deres privilegerede status som hvide mænd.”

¹⁹ ”Dét er her, at Farrokhzads tekst rammer noget centralt ved hvid, dansk selvforståelse. Nemlig at vi minoriteter selvfølgelig og uden skrupler bør afgive vidnesbyrd om vores oplevelser med vold og undertrykkelse inden for ’egne rækker’ - fordi det danske samfund selvfølgelig står klar med empati og tolerance og måske en skåltale på Gyldendal, hvis bare vi har talent nok.”

Rozpatrując fenomen eksplozywnej popularności Hassana, nie sposób pominąć aspektu performatywnego. Charakterystyczny sposób, w jaki poeta odczytuje swoje wiersze (a w ramach tegorocznej kampanii przedwyborczej również swój program polityczny), przywodzący na myśl koraniczną recytację i spokrewniony z tradycją słamu, wywołuje zainteresowanie i wzmacnia siłę przekazu²⁰. Przekaz jest pełen emocji, wykrzyczany – również w formie drukowanej (zapis wszystkich utworów wersalikami). Doradca polityczny Socjaldemokratów Hans Christian Gørup Nielsen (2013) w artykule dotyczącym Yahyi Hassana jako uczestnika debat podkreśla, że oprócz kontrowersyjnego przekazu jego popularność i skuteczność jako retora wynika z „mocnej historii i niebotycznej wiarygodności, którą stwarza ta historia”. Wiarygodność ta ma mieć dwa oblicza: uliczne (*gadetrværdighed*) i poetyckie²¹. Narzędziem obu jest język, którym posługuje się Hassan – jego szeroki zasób słownictwa, umiejętność formułowania myśli i bezpośredniość przekazu, wyrażająca się m.in. w używaniu słów, których publicznie nie odważyłby się wypowiedzieć żaden etniczny Duńczyk, bo spowodowałby oskarżenie o rasizm (Nielsen, 2013). „Podwójność” Hassana – jego przynależności do środowiska imigranckiego i zarazem obecność na kopenhaskich salonach jest figurą nieprzystawiania, „płynności”, niejednoznaczności (o czym pisze Lyngsø), a jednocześnie wyznacznikiem jego szczególnej pozycji, wpływającej na odbiór jego „głosu” jako autentycznego, szczerego świadectwa płynącego z miejsca dotąd przez duńską literaturę niezagospodarowanego.

4. „TEN TOMIK POETYCKI MA CHARAKTER EKSPLOZJI”²²

Recepcja debiutu Yahyi Hassana w Danii miała charakter dotąd w tym kraju niespotykany. Recenzenci nie mają wątpliwości dotyczących jego wysokiej jakości literackiej²³, nie ma też jednak wątpliwości co do tego, że w szerokim społecznym odbiorze prymat wiodą kwestie kulturowo-mentalnościowe i polityczne. Sam poeta ironicznie zauważa, że Duńczykom z pewnością do gustu przypadła krytyka skierowana wobec własnej – imigranckiej – społeczności (patrz Masri, 2013), jednak wyraźnie deklaruje, że nigdzie nie przynależy, nie jest tubą konkretnej grupy i nie chce być

²⁰ Można się o tym przekonać chociażby oglądając fragmenty odczytów autorskich na portalu Youtube.

²¹ Na wiarygodność jako źródło sukcesu medialnego zwraca uwagę także Esben Schjørring (2013) w artykule zatytułowanym „Dlaczego wolimy słuchać Leniwego Roberta, Biednej Kariny i Yahyi Hassana niż polityków?”

²² Riis, za: Raahauge, (2013).

²³ Patrz szeroko cytowany fragment recenzji Nielsa Lyngsø (2013a): „Jego książka jest brutalna, niesentymalna, wściekła, zabawna, poruszająca i pod względem literackim zarówno zaawansowana, jak i udana.” [Hans bog er barsk, usentimental, vred, sjov, gribende og litteræt set både avanceret og vellykket.]

traktowany jako „superarabus” (*superperker*) (ibidem). W zbanalizowanym odbiorze rozumienie jego historii da się streścić słowami recenzenta z dziennika *Kristeligt Dagblad*: „W jaki sposób zaniebdwany chłopak z jednego z najbardziej socjalnie obciążonych obszarów w kraju zdołał odmienić swój los i [przekuć] własne wybryki w historię sukcesu?”²⁴ (Krasnik, 2013). Tak podana historia przejścia z „podwójnych” nizin społecznych (również mniejszościowych) na salony, zdobycie szturmem przez zwykłego osiemnastolatka duńskiej literackiej wieży z kości słoniowej, jest nie tylko jednym z rozpoznawalnych toposów kulturowych w świecie zachodnio-europejskim, ale i figurą apelującą do szerokiej publiczności. Każdy w jej lustrze może odnaleźć bezpośredni lub metaforycznie przetworzony kawałek samego siebie – „Każdemu jego Hassan” jak odbiór różnych oblicz Hassana komentuje Niels Lyngsø (2013a). Bezpośredniość, brutalność, siła, wiarygodność i autentyczność przekazu w wierszach Hassana, w połączeniu z innowacyjnością języka i formy oraz rozwiniętą umiejętnością pogłębionej refleksji przesądziły o sukcesie debiutanckiego tomiku, który stał się przyczynkiem do dyskusji o wiele szerszym zasięgu – zarówno literaturoznawczym, jak i społecznym. Właściwa ocena (przełomowego) znaczenia zjawiska „Y Factor” możliwa będzie jednak dopiero z późniejszej perspektywy czasowej.

BIBLIOGRAFIA

- Aidt, N. M. (2007). Forord. W: Aidt, N. M. et al. (red.). *Nye stemmer* (s. 7-9). Gyldendal.
- Albertsen, A. N. Bech. (2013). Mellem samfundsnassere, ofre og mønsterindvandrere. W: Frank, S., Ümit Necef, M. (red.). *Indvandrerens i dansk film og litteratur* (s. 198-228). Aarhus: Forlaget Spring.
- Bergløv, E. (2013). Nu kommer opgøret om indvandrerens i dansk litteraturhistorie. W: *Politiken* (30.11.2013). politiken.dk/kultur/boger/ECE2147632/nu-kommer-opgoeret-om-indvandrerens-i-dansk-litteraturhistorie/ (dostęp 25.03.2015).
- Bredsdorff, E. (1955). Om at fodre sine karusser. W: *Politiken* (11.06.1955). modkraft.dk/node/25363#omat (dostęp 27.07.2015).
- Brovall, S. (2013). Da Yahya Hassan blev digter. W: *Politiken*. politiken.dk/magasinet/feature/ECE2169134/da-yahya-hassan-blev-digter/ (dostęp 25.03.2015).
- Bukdahl, L. (2014). Y-Factor. W: *Weekendavisen* www.weekendavisen.dk/litteraturprisartikel/y-factor (dostęp 25.03.2015).
- Farrokhzad, A. (2014). Hans raseri hyllas av danska rasister. W: www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/article18217879.ab (22.01.2014) (dostęp 15.06.2015).
- Fjord, H. (2013). Fra Gaden til Gyldendal - Jeg er bare en digter. W: *Vollsmose Avisen* (27.11.2013).
- Frank, S. (2013). Interkulturelle forfattere i dansk litteratur. W: Frank, S., Ümit Necef, M. (red.). *Indvandrerens i dansk film og litteratur* (s. 105-133). Aarhus: Forlaget Spring.

²⁴ „Hvordan har en svigtet dreng fra et af landets socialt mest belastede områder formået at vende egen lykke og tåbeligheder til en succeshistorie?”

- Friis, E. (2015). Mette Høeg er en hvid mand. W: *Information* (30.05.2015). www.information.dk/534820 (dostęp 15.06.2015).
- Giebner, F. (2013). Ord. W: *Information* (18.10.2013). www.information.dk/475585 (dostęp 25.03.2015).
- Gröndahl, S. (red.). (2002). *Litteraturens gränsländ. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning [=Uppsala Multietnic Papers 45].
- Hauge, H. (2013). Sættes indvanderproblemer under debat i dansk samtidslitteratur?. W: Frank, S., Ümit Necef, M. (red.). *Indvandrerens i dansk film og litteratur* (s. 12-45). Aarhus: Forlaget Spring.
- Jensen, H. Dannemand. (2013). Hører vi nye stemmer?. W: *Berlingske* (25.10.2013). www.b.dk/boeger/hoerer-vi-nye-stemmer (dostęp 25.03.2015).
- Kassebeer, S. (2013). ”Jeg elsker jer ikke forældre jeg hader jeres ulykke”. W: *Berlingske* (14.10.2013). www.b.dk/boeger/jeg-elsker-er-ikke-foraelde-jeg-hader-jeres-ulykke (dostęp 25.03.2015).
- Krasnik, B. (2013). Knausgård viste mig, at man kan skrive om sin far. W: *Kristeligt Dagblad* (15.10.2015). www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/knausg%C3%A5rd-viste-mig-man-kan-skrive-om-sin-far (dostęp 25.03.2015).
- Lambías, P. H. (2013). År Y. W: *Politiken* (6.12.2013). politiken.dk/debat/kroniken/ECE2152478/aar-y/ (dostęp 25.03.2015).
- Larsen, P. Stein. (2013). Anmeldelse: Opgøret med en smertefuld opvækst. W: *Kristeligt Dagblad* (17.10.2013). www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/anmeldelse-opg%C3%B8ret-med-en-smertefuld-opv%C3%A6kst (dostęp 25.03.2015).
- Lyngsø, N. (2013a). Hver sin Hassan. W: www.nielslyngsoe.dk/?p=865 (dostęp 12.02.2015).
- Lyngsø, N. (2013b). Hvis lille Hassan er du? Tanker om litteratur og identitet. W: www.nielslyngsoe.dk/?p=1017 (dostęp 12.02.2015).
- Masri, L. (2013). Yahya Hassan: Jeg hører ikke til blandt nogen. W: *Berlingske* (12.10.2013). <http://www.b.dk/nationalt/yahya-hassan-jeg-hoerer-ikke-til-blandt-nogen> (dostęp 25.03.2015).
- Meyer, I. (2013). Min mor forsøgte at opdrage mig, som hun selv er blevet opdraget. W: *Information* (12.10.2013). www.information.dk/475076 (dostęp 25.03.2015).
- Munk-Petersen, T. (2013). ”Jeg ved jo, hvad jeg har gang i”. W: *Berlingske* (14.10.2013). www.b.dk/kultur/jeg-ved-jo-hvad-jeg-har-gang-i (dostęp 25.03.2015).
- Myong, L. (2014). Værdien af et vidnesbyrd. W: modkraft.dk/artikel/v-rdien-af-et-vidnesbyrd (5.02.2014) (dostęp 15.06.2015).
- Maach, M. L. (2013). Anmeldere er chokerede og dybt begejstrede for Yahya Hassans digte. W: *Politiken* (17.10.2013). politiken.dk/kultur/boger/ECE2105718/anmelderne-er-chokerede-og-dybt-begejstrede-for-yahya-hassans-digte/ (dostęp 26.03.2015).
- Nexø, T. Andersen. (2013). Et forfærdeligt stærkt ærinde. W: *Information* (17.10.2013). www.information.dk/475594 (dostęp 25.03.2015).
- Nielsen, H. Ch. Gørup. (2013). Debattøren Yahya Hassan. W: www.kommunikationsforum.dk/artikler/debattøren-yahya-hassan (dostęp 15.06.2015).
- Omar, T. (2013). Digter: Jeg er fucking vred på mine forældres generation. W: *Politiken* (5.10.2013) politiken.dk/debat/ECE2095547/digter-jeg-er-fucking-vred-paa-mine-foraeldres-generation/ (dostęp 25.03.2015).
- Pratt, M. L. (2011). *Imperialne spojrzanie. Pisarstwo podróżnicze a transkultuacja*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rasmussen, K. S. (2004). Hvad er dansk rasisme?. W: www.minority-report.dk/dansk/deltagere/kim_su_rasmussen.html (dostęp 15.01.2015).
- Rösing, L. Munk. (2013). Yahya Hassans digte er fyldt med ild og nyskabelse. W: *Politiken* (13.10.2013). politiken.dk/kultur/boger/ECE2102413/yahya-hassans-digte-er-fyldt-med-ild-og-nyskabelse/ (dostęp 25.03.2015).

- Raahauge, A. (2013). Derfor er Yahya Hassan bogsæsonens sensation. W: *Kristeligt Dagblad* (26.10.2013). www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/derfor-er-yahya-hassan-bogs%C3%A6sonens-sensation.
- Schjørring, E. (2013). Hvorfor vil vi hellere lytte til Dovne-Robert, Fattig-Carina og Yahya Hassan end til politikere? W: www.politiko.dk/nyheder/hvorfor-vil-vi-hellere-lytte-til-dovne-robert-fattig-carina-og-yahya-hassan-end-ti (dostęp 25.07.2015).
- Sortkær, A. (2014). Yahya Hassan. W: www.litteratursiden.dk/skoenlitteratur/analyser/hassan-yahya-yahya-hassan (dostęp 16.02.2015).

Sylwia Izabela Schab

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Katedra Skandynawistyki
al. Niepodległości 4
61-874 Poznań
Poland
sylwias@amu.edu.pl